

Zdeněk Kratochvíl: od občanského zákoníku (1964) k zákonu o soudní rehabilitaci (1968)¹

Jan Kabát

*Masarykova univerzita, Právnická fakulta,
Katedra dějin státu a práva
Kontaktní e-mail: Jan.Kabat@law.muni.cz
ORCID: 0000-0001-6469-0491*

Zdeněk Kratochvíl: From the Civil Code (1964) to the Judicial Rehabilitation Act (1968)

Abstract:

This article deals with the life and career of a lesser-known personality of Zdeněk Kratochvíl (1922–2012), a civil servant, legislator, university lecturer and writer who contributed to the formation of the new concept of socialist civil law and other issues related to the fixation of the so-called consolidation of socialist legality and the people's judiciary according to the requirements of Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia. The article looks at Kratochvíl's legal career among others through the lens of two important contemporary Czechoslovak regulations (the Civil Code of 1964 and the Judicial Rehabilitation Act of 1968) which implementation he personally participated. While the first named statute brought him to the top of his career the second heralded his steep fall.

---

¹ Tato studie vznikla na Masarykově univerzitě v rámci projektu MUNI/A/1215/2022 „Proměny českého soudnictví ve dvacátém století“ podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2023.

Tato studie dále představuje publikační výstup z konference „Antonín Švehla, Alois Rašín a ti druzí – Československý stát a právo a jeho osobnosti“, která se uskutečnila dne 13. 6. 2023 ve Frýdlantském salonku Senátu Parlamentu ČR za společné organizace Katedry právních dějin Právnické fakulty UK a Stálé komise Senátu pro Ústavu České republiky a parlamentní procedury. Obsah tohoto příspěvku byl mimo jiné zpracován na základě vzpomínek a skutečností poskytnutých dcerou doc. JUDr. Zdeňka Kratochvíla, JUDr. Hanou Kundraťovou.

Keywords: socialism; legislation; Ministry of Justice; Civil Code; Judicial Rehabilitation Act

Klíčová slova: socialismus; legislativa; ministerstvo spravedlnosti; občanský zákoník; zákon o soudní rehabilitaci

DOI: 10.14712/2464689X.2024.6

Úvod

Tradičními nástroji, pomocí kterých právní historici zkoumají dějinné proměny právních konstrukcí, jsou historické prameny poskytující důkazy o dané lidské činnosti. Za pomoci těchto pramenů současnosti zprostředkovávají zobecněné premisy fungování právních institutů a jejich dobovou interpretaci. Poslední dobou se však lze setkat s postupem, na základě kterého právní historici zkoumají výzkumný objekt prostřednictvím biografie konkrétních osobností. Je to logické, neboť právo či jeho dílčí části nejsou ničím jiným než produkty lidské činnosti, za kterými stojí konkrétní osobnosti.

Tento článek pojednává o životě a profesní dráze méně známé osobnosti Zdeňka Kratochvíla, který se v mezích své vrcholné kariéry na ministerstvu spravedlnosti zásadním způsobem podílel na rekodifikaci socialistického civilního práva (občanský zákoník, občanský soudní řád a zákon o rodině) po vydání Socialistické ústavy ČSSR z roku 1960. Kromě toho se ze své funkce podílel na řešení celé řady dalších právně-legislativních úkolů, mimo jiné na uzákonění a implementaci zákona o soudní rehabilitaci z roku 1968, který předznamenal jeho profesní pád a patrně i ideologický odklon. Článek tak prostřednictvím biografie doložené zejména archivními materiály nahlédne do zákulisí příprav důležitých, tehdy platných právních předpisů, což je jeho hlavní přínos k současnému stavu poznání v této oblasti právních dějin. Co do své struktury článek nejprve pojednává o mládí a profesním směřování Z. Kratochvíla, následně jeho podílu na rekodifikaci civilního práva v šedesátých letech, o vrcholu kariéry a jeho odchodu do ústraní. Nakonec článek shrne právnícké dílo Z. Kratochvíla.

Mládí a profesní směřování vstříč kariéře legislativce

Z. Kratochvíl se narodil dne 7. 2. 1922 v Sedlčanech v rodině učitele a ředitele měšťánské školy, později správce městského muzea Antonína (* 16. 4. 1890 v Rudolticích u Vrchotových Janovic, † 30. 4. 1967)² a Ludmily roz. Kymlové, která byla většinu svého života v domácnosti. Měl jednu sestru.³ Po ukončení obecné školy (1927–1932) získal Z. Kratochvíl středoškolské vzdělání na osmiletém reálném gymnáziu v Benešově (1932–1941), které absolvoval složením maturitní zkoušky dne 9. 5. 1941.⁴ V mládí měl všestranné

² Antonín Kratochvíl je považován za významnou osobnost Sedlčanska. Kromě výše uvedeného působil jako kronikář a redaktor. Je autorem publikace: KRATOCHVÍL, A. *Dějiny města Sedlčan*. Sedlčany: Staněk a spol., 1938.

³ NA, fond Policejní ředitelství Praha II (nezpracováno), policejní přihláška Zdeňka Kratochvíla ze dne 19. 7. 1943.

⁴ AUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy (dále „PF UK“), ka. 13 (prozatímní číslování), osobní zaměstnanecký spis Zdeněk Kratochvíl – Evidenční list pracovníka č. III/67.

zájmy. Věnoval se sportu, angažoval se v Sokole, Junáku a zároveň působil v ochotnickém divadle v Sedlčanech. Rovněž se věnoval drobné literární činnosti spočívající v psaní básní a dramatických her.

Po středoškolských studiích pracoval Z. Kratochvíl od roku 1941 nejprve jako úředník Okresní nemocenské pojišťovny v Sedlčanech, v roce 1942 jako úředník Městského úřadu v Benešově a poté v roce 1945 na obdobné pozici v Sedlčanech.⁵ Za protektorátu se drobnými činnostmi (zejména distribucí protirežimního komunistického tisku v Benešově)⁶ zapojil do komunistické odnože československého odboje.⁷ V odboji, a patrně i pod vlivem válečných událostí, se zhlédl v komunistické ideologii. Brzy po konci války se ke dni 20. 7. 1945 oficiálně stal členem KSČ.⁸ Kromě vstupu do strany se po válce stal také posluchačem pražské právnické fakulty, kterou absolvoval v letech 1945–1948. Doktorem práv byl promován 9. 7. 1948.

Po studiu práv se Z. Kratochvíl začal angažovat v praxi i akademické sféře. Nutno poznamenat, že jeho profesní postup byl poměrně dynamický. Nejprve Z. Kratochvíl nastoupil jako auskultant u okresního soudu v Sedlčanech, později působil u okresního soudu v Táboře, odkud byl v roce 1950 na velmi krátkou dobu uvolněn pro ministerstvo spravedlnosti a později pro Sekretariát Právní rady ÚV KSČ. Během krátkého období v roce 1951 ještě působil u okresního soudu ve Voticích.⁹ V roce 1951 přešel jako odborný asistent na Vysokou školu politických a hospodářských věd a v období od 1. 11. 1952 do 31. 1. 1953 pak na katedru občanského práva a rodinného práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy.¹⁰ Během akademického období se Z. Kratochvíl dne 27. 8. 1951 oženil s Boženou, roz. Němcovou (* 27. 8. 1924, † 18. 12. 2015), která byla původním povoláním zdravotní sestrou bez politické příslušnosti. S manželkou měl dvě děti, dceru Hanu (* 1951) a syna Zdeňka (* 29. 5. 1954, † 14. 4. 2007).¹¹

Po poměrně krátkém angažmá na akademické půdě, byl Z. Kratochvíl po dohodě Ministerstva vysokých škol a generální prokuratury v souladu s § 17 písm. b) zákona o pracovních a platových poměrech státních zaměstnanců, *ex officio* převeden do oboru generální prokuratury, a to s účinností od 1. 2. 1953.¹² V rámci prokuratury Z. Kratochvíl působil jako prokurátor se zaměřením na soudní dozor prokuratury v občanskoprávních věcech, a to do 31. 3. 1956.

⁵ ZÍTEK, A. – PAŽOUT, J. *Lexikon nejvyšších představitelů československé justice a prokuratury v letech 1948–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2019, s. 172.

⁶ AUK, fond PF UK, ka. 4 (prozatímní číslování), habilitační spis Zdeněk Kratochvíl – Kádrový posudek ministerstva spravedlnosti, schválený tamní ZO KSČ dne 5. 9. 1963, č.j. 80/1963.

⁷ AUK, fond PF UK, ka. 4 (prozatímní číslování), habilitační spis Zdeněk Kratochvíl – Návrh na jmenování JUDr. Zdeňka Kratochvíla docentem pro obor občanského a rodinného práva ze dne 17. 10. 1963, č.j. FP 1534/63.

⁸ *Tamtéž*.

⁹ ZÍTEK – PAŽOUT, *op. cit.*, s. 172.

¹⁰ AUK, fond PF UK, ka. 13 (prozatímní číslování), osobní zaměstnanecký spis Zdeněk Kratochvíl – Potvrzení o přihlášce zaměstnance k pojištění pro zaměstnavatele ze dne 1. 11. 1952 a potvrzení o odhlášení k pojištění pro zaměstnavatele ze dne 31. 1. 1953.

¹¹ AUK, fond PF UK, ka. 13 (prozatímní číslování), osobní zaměstnanecký spis Zdeněk Kratochvíl – Evidenční list pracovníka č. III/67.

¹² AUK, fond PF UK, ka. 13 (prozatímní číslování), osobní zaměstnanecký spis Zdeněk Kratochvíl – Přípis ministerstva vysokých škol Zdeňku Kratochvílovi s informací o převedení do oboru generální prokuratury ze dne 10. 2. 1953, č.j. 59159/53–V.

Napříč vývojem profesní kariéry Z. Kratochvíla lze z hlediska tohoto článku za klíčové období považovat jeho působení na ministerstvu spravedlnosti, kam byl s účinností od 1. 4. 1956 převeden na základě dohody generální prokuratury s ministerstvem spravedlnosti v souladu s § 11 odst. 3 zákona o pracovních a platových poměrech soudců z povolání, prokurátorů a soudcovských čekatelů.¹³ Na ministerstvu působil do roku 1958 jako ředitel právního ústavu, poté přešel coby referent do legislativního odboru, který od roku 1962 vedl. Za vrchol kariéry Z. Kratochvíla lze považovat léta 1963–1969, kdy v rámci ministerstva vykonával funkci náměstka ministra spravedlnosti, a to u ministrů Aloise Neumanna a poté krátce u Bohuslava Kučery. V rámci posledně jmenované pozice se Z. Kratochvíl významnou měrou podílel na kodifikačních pracích při tvorbě nových soukromoprávních předpisů.¹⁴

Během ministerského období, se Z. Kratochvíl na Univerzitě Karlově s účinností od 1. 4. 1964 úspěšně habilitoval pro obor občanského práva a rodinného práva se svou prací Smlouva o dílo,¹⁵ kterou oponovali Štefan Luby a Otakar Cmunt.¹⁶ Š. Luby ve své oponentuře habilitační práce uvedl, že je politicky průbojná a dokladem toho, že její autor ovládá materii občanského práva na vysoké úrovni s oporou praktických legislativně-politických zkušeností.¹⁷ Shodně O. Cmunt podtrhl metodologii práce vycházející z legislativní zkušenosti autora.¹⁸ Nutno uvést, že Z. Kratochvíl byl jmenován docentem, aniž by předtím dosáhl titulu kandidáta věd, k čemuž mu byla na návrh habilitační komise udělena vědeckou radou zákonná výjimka s odůvodněním jeho nezpochybnitelné výborné vědecké a praktické kvalifikace. S touto akademickou hodností, Z. Kratochvíl později v rámci pražské právní fakulty působil jako člen vědecké rady.¹⁹

Podíl na rekodifikaci civilního práva

Jak uvedeno výše, Z. Kratochvíl se coby legislativec (referent legislativního odboru a poté jeho vedoucí) spolupodílel na rekodifikaci československého občanského práva v důsledku potřeby přepracovat významnou část do té doby platného právního řádu vč. občanského zákoníku (OZ), občanského soudního řádu (OSŘ) a zákona o rodině (ZOR), které z pohledu požadavků k upevňování socialistické zákonnosti a zlidovění soudnictví zastaraly.

¹³ NA, fond Generální prokuratura Praha (nezpracováno), osobní zaměstnanecký spis Zdeněk Kratochvíl – Přípis generálního prokurátora Zdeňka Kratochvílovi s informací o převedení na ministerstvo spravedlnosti ze dne 31. 3. 1956, č.j. PAM 3034/56.

¹⁴ Lze se domnívat, že i díky své práci na nových kodifikacích byl povýšen do pozice náměstka. K tomu podrobněji níže.

¹⁵ AUK, fond PF UK, ka. 4 (prozatímní číslování), habilitační spis Zdeněk Kratochvíl – Dekret ministra školství a kultury ze dne 13. 4. 1964 o jmenování docentem pro obor občanského a rodinného práva ze dne 13. 4. 1964, č.j. 6750/64 III/2a.

¹⁶ AUK, fond PF UK, ka. 4 (prozatímní číslování), habilitační spis Zdeněk Kratochvíl – Zápis o jednání habilitační komise ze dne 29. 6. 1963 a Zápis ze zasedání Vědecké rady Právnícké fakulty Univerzity Karlovy ze dne 10. 10. 1963.

¹⁷ AUK, fond PF UK, ka. 4 (prozatímní číslování), habilitační spis Zdeněk Kratochvíl – Oponentský posudek Otakara Cmunta, s. 9.

¹⁸ AUK, fond PF UK, ka. 4 (prozatímní číslování), habilitační spis Zdeněk Kratochvíl – Oponentský posudek Štefana Lubyho ze dne 20. 9. 1963, s. 8–9.

¹⁹ AUK, fond PF UK, ka. 4 (prozatímní číslování), habilitační spis Zdeněk Kratochvíl – Zpráva o hodnocení politickovýchovné a vědecké způsobilosti Zdeňka Kratochvíla pro účely habilitačního řízení ze dne 30. 9. 1963.

Legislativní práce na nových občanskoprávních kodifikacích započaly již koncem roku 1959 na úrovni diskusí dotčených ministerstev a významných právních institucí o podobě nových zákonů.²⁰ Zásadním dokumentem se však směrem k přípravě nových předpisů stalo až usnesení ÚV KSČ ze dne 8. 12. 1960, kterým bylo uloženo vypracovat nový OZ, OSŘ a ZOR včetně hospodářského zákoníku, to vše se zaměřením na tzv. živé socialistické vztahy, které vznikají v oblasti uspokojování hmotných a kulturních potřeb občanů.²¹

Na základě jednání politického byra ÚV KSČ pak bylo vzápětí rozhodnuto, aby k uvedeným zákonům byly vypracovány zásady nového občanského zákonodárství a předloženy k projednání byru nejpozději v prvním čtvrtletí 1961.²² V tomto momentě se Z. Kratochvíl stal klíčovou postavou, neboť byl pro účely splnění tohoto zadání ministrem spravedlnosti pověřen vedoucím kodifikačních skupin pro zpracování zásad všech tří hlavních soukromoprávních předpisů. Z této pozice rozhodoval o personálním složení pracovních skupin (skupiny byly dle počtu předpisů celkem tři),²³ svolával jejich jednání a sestavoval pořady jednotlivých schůzí.²⁴ V rámci první schůze těchto skupin byl Z. Kratochvíl nad rámec organizačně-administrativních činností pověřen přípravou zásad občanského zákoníku k úpravě o náhradě škody a bezdůvodném obohacení.²⁵ Takto se porady komisi konaly do ledna 1961, kdy byly vypracované zásady jednotlivých zákonů předloženy k jednání a připomínkování zvláštní komisi složené ze zástupců ministerstev a dalších dotčených orgánů státní správy.²⁶ Dále v mezidobí Z. Kratochvíl sestavil studijní delegaci k projednání zásad v SSSR a NDR, kde souběžně probíhaly přípravy zásad občanského zákonodárství.²⁷

V další fázi příprav zákonů Z. Kratochvíl vykonával zejména administrativní práce spočívající v sestavení a organizaci jednání širších kodifikačních komisí pro

²⁰ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Informace pro s. náměstka plk. Dr. Čihala ze dne 30. 3. 1961 ve věci projednání zásad zákonů z úseku občanskoprávního a hospodářského.

²¹ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Informace pro s. ministra ze dne 12. 4. 1963, ve věci obecné části důvodových zpráv k občanskému zákoníku a k zákonu o rodině.

²² NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Informace pro s. ministra ze dne 3. 9. 1960, Zpráva o stavu prací, č.j. 964/60–II/N.

²³ Pokyn k sestavení již konkrétně obsazených komisí byl dán už 12. 12. 1960. Viz NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Pokyn kanceláři k sestavení komisí pro zpracování zásad dle rozdělovníku ze dne 12. 12. 1960, č.j. 4735/60–L.

²⁴ První zasedání všech skupin pro vypracování zásad jednotlivých civilních předpisů (celkem šestnáct osob) se konalo 8. 4. 1960. V rámci zasedání byl schválen pracovní plán pro jednotlivé členy komise k předložení zásad k vybrané pasáži občanského zákoníku, diskutován nástin systému občanského zákoníku, rozděleny pracovní úkoly a připomínkován článek Z. Kratochvíla: KRATOCHVÍL, Z. Majetková práva občanů ve sféře uspokojování osobních potřeb. *Socialistická zákonnost*, 1960, roč. 8, č. 5, s. 289–302. Viz NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Zpráva o svolání prvního zasedání pracovních skupin pro občanský zákoník, občanský soudní řád a zákon o právu rodinném oanačená datem 5. 4. 1960, č.j. 1915/60–L.

²⁵ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno) – Zpráva z prvního zasedání pracovních skupin pro občanský zákoník, občanský soudní řád a zákon o právu rodinném označená datem 11. 4. 1960, č.j. 2013/60–L.

²⁶ Zásady byly nakonec definitivně přijaty po vypořádání připomínek na konci března 1961. Viz NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Informace pro s. náměstka Čihala ze dne 31. 3. 1961, Rozsah projednání zásad zákonů z úseku občanskoprávního a hospodářského.

²⁷ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Zpráva o svolání schůze komise pro zpracování zásad občanského zákoníku po konzultacích v SSSR označená datem 30. 11. 1960, č.j. 4684/60–L.

přípravu jednotlivých osnov,²⁸ které byly zhotoveny ke konci roku 1961.²⁹ V dalších částech legislativního procesu působil Z. Kratochvíl spíše jako odpovědný vedoucí legislativního odboru, tedy útvaru ministerstva, který v průběhu února a března 1963 zpracoval důvodové zprávy k jednotlivým zákonům³⁰ a zajistil připomínkové řízení³¹ probíhající v prvním čtvrtletí 1963, jehož součástí byly mimo jiné připomínky z 600 besed s pracujícími dle požadavku politického byra ÚV KSČ z 9. 7. 1962.³² V dalším sledu zaměřily nové kodifikace k projednání vládě a poté národnímu shromáždění a jeho výbo-
rům, čímž byla legislativní práce ministerstva spravedlnosti v podstatě hotová. V této době se Z. Kratochvíl stal náměstkem ministra spravedlnosti. Z těchto důvodů pravděpodobně Kratochvílovo jméno již v příslušných správních spisech ke kodifikaci nefigurovalo.

Vedle legislativní účasti Z. Kratochvíla na rekonstrukci práva, lze zmínit i jeho autorský podíl v diskuzi probíhající v dobových periodících, zvláště pak v Socialistické zákonnosti. V tomto smyslu lze za důležitý považovat Kratochvílův *Příspěvek k novému pojetí občanského zákoníku ve světle usnesení ÚV KSČ o dalším upevňování socialistické zákonnosti a zlidovění soudnictví*.³³ V něm interpretoval příslušné usnesení ústředního výboru, které jako jeden z hlavních úkolů stanovilo přehlednou úpravu majetkových vztahů občanů a socialistických organizací. Dle Z. Kratochvíla, který občanskoprávní úpravu vnímal jako hlavní nástroj napomáhající ke zvyšování životní úrovně lidu, slouží majetková práva občanům při uspokojování jejich potřeb při spotřebě výrobků či služeb.³⁴ Ve svém příspěvku se vlastně ve světle usnesení ústředního výboru pokusil identifikovat jakési socialistické spotřební právo (vztah občana a socialistické organizace při uspokojování potřeb občana), které by nově mělo být jednou z hlavních materií nového občanského zákoníku s vlivem na úpravu majetkových práv. Tedy poměru občana vůči společnosti a socialistickému společenskému vlastnictví potvrzením nerozlučné spojitosti socialistického a osobního vlastnictví. Negativně pak v příspěvku k občanskoprávní úpravě vymezil vztahy občanů

---

²⁸ Komise pro občanský zákoník měla celkem 52 členů. Srov. NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Seznam adresátů k pozvánce Z. Kratochvíla ke členství do kodifikační komise s plánem schůzí ze dne 23. 8. 1961.

²⁹ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Informace pro s. náměstka ze dne 26. 9. 1961, Zpráva o stavu prací s plánem pro celodenní zasedání kodifikačních komisí, č.j. 1149/612052/61.

³⁰ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Informace pro s. ministra ze dne 12. 4. 1963, ve věci obecné části důvodových zpráv, č.j. 414/58-II/N.

³¹ K občanskému zákoníku došlo celkem 2 822 připomínek, k zákonu o rodině 885 připomínek a k občanskému soudnímu řádu 1 292 připomínek. Viz NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Zpráva o výsledku připomínkového řízení k návrhům občanského zákoníku, zákona o rodině a občanského soudního řádu Kolegiu ministra spravedlnosti ze dne 21. 6. 1963.

³² *Tamtéž*.

³³ KRATOCHVÍL, Z. Příspěvek k novému pojetí občanského zákoníku ve světle usnesení ÚV KSČ o dalším upevňování socialistické zákonnosti a zlidovění soudnictví. *Socialistická zákonnost*, 1961, roč. 9, č. 1, s. 14–23.

³⁴ Zároveň se jedná o téma, kterému se Z. Kratochvíl podrobně věnoval ve své další publikační činnosti, zejména na úrovni spotřeby služeb. Viz KRATOCHVÍL, Z. Problematika právní úpravy věcných služeb v novém občanském zákoníku. *Právník*, 1964, roč. 103, s. 148–159. KRATOCHVÍL, Z. Smlouva o dílo ve vztazích mezi socialistickými organizacemi a občany při poskytování služeb. *Právník*, 1964, roč. 103, s. 41–59. KRATOCHVÍL, *Služby v občanském právu*.

v procesu společenské práce, zemědělsko-družstevní vztahy a hospodářské vztahy mezi socialistickými organizacemi.³⁵

Z náměstka k podnikovému právníkovi

I přes významný podíl Z. Kratochvíla na rekonstrukci práva, jeho postavení na ministerstvu i v rámci právního stavu, včetně do té doby vzorného kádrového profilu,³⁶ byl v létě 1969 nucen vzdát se pozice náměstka a ministerstvo ke konci listopadu téhož roku opustit.³⁷ Těžko uvést, co bylo konkrétní příčinou jeho vynuceného odchodu z vrcholné pozice ministerstva, přesto se lze setkat s určitými skutečnostmi, ať už v jeho odborné práci³⁸ či v dobovém tisku,³⁹ které mohly k výše uvedenému zavdat příčinu, zvláště pak v období počínající normalizace.

Oficiálně se však stala Z. Kratochvílovi osudnou nevhodná kádrová práce na úseku provádění zákona o soudní rehabilitaci z roku 1968,⁴⁰ na jehož legislativních pracích se mimo jiné sám podílel⁴¹ a za jehož implementaci v praxi nesl jako náměstek odpovědnost. Podle zprávy o stavu provádění zákona o soudní rehabilitaci, kterou pro ÚV KSČ zpracoval Zpravodajský odbor Federální zpravodajské služby na popud oznámení vedení Krajského soudu v Brně, bylo Z. Kratochvílovi vytýkáno obsazování zvláštních senátů tzv. rehabilitačních soudů osobami, které byly v padesátých letech tzv. „vyakčněny“ z justice, což bylo kritizováno i v tisku.⁴² Dle interních zásad neměly být zvláštní senáty při krajských soudech obsazovány osobami, které se samy podílely na rozhodování kontrarevoluční agendy v padesátých letech. Stejně tak neměly být tyto senáty doplňovány osobami,

³⁵ KRATOCHVÍL, *Příspěvek k novému pojetí občanského zákoníku ve světle usnesení ÚV KSČ o dalším upevňování socialistické zákonnosti a zlidovění soudnictví*.

³⁶ Zastával stranické funkce, nejprve jako člen kulturně-propagační komise OV KSČ Sedlčany, poté jako lektor ÚV KSČ, člen právní rady ÚV KSČ a později Právní komise ÚV KSČ. V rámci jeho působení na generální prokuratuře byl předsedou ZO KSČ a také členem lektorské skupiny státu a práva při Ideologické komisi ÚV KSČ, Katedry politické ekonomie OV KSČ v Praze Nuslích či členem závodní poradny marxismu-leninismu při ministerstvu spravedlnosti. Byl členem ROH, SČSP nebo Svazarmu. V kádrových listech byl opakovaně označován za ideologicky vyspělého. Z dalších činností stojí za zmínku jeho působení jako předsedy Jednoty československých právníků v letech 1965–1969 nebo členství v redakční radě časopisu *Socialistická zákonnost*. Viz AUK, fond PF UK, ka. 4 (prozatímní číslování), habilitační spis Zdeněk Kratochvíl – Kádrový posudek ministerstva spravedlnosti pro účely habilitačního řízení ze dne 5. 9. 1963, č.j. 80/1963.

³⁷ Uvolnění pozice vzala na vědomí vláda, které na pozici jmenovala Josefa Ondřeje, který do té doby působil jako předseda Krajského soudu v Ostravě. K tomu blíže: Vláda ČSR o územním uspořádání. *Rudé právo*, 1969, roč. 49–50, č. 179, s. 1.

³⁸ K tomu podrobněji v podkapitole o právnickém díle Z. Kratochvíla.

³⁹ Z. Kratochvíl například vystoupil na schůzi jihomoravských členů Jednoty československých právníků, aby přítomné seznámil se stanoviskem mezinárodní asociace demokratických právníků, která vznesla protest proti porušení mezinárodního práva při invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa. K tomu blíže Právníci k srpnovému událostem. *Rovnost*, 1968, roč. 83, č. 148, s. 3.

⁴⁰ K tomu blíže: ČISAŘ, J. Zákon o soudní rehabilitaci č. 82/1968 Sb. jako výraz právní diskontinuity vývoje v padesátých a šedesátých letech. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 1996, roč. 4, č. 1, s. 98–106.

⁴¹ K tomu blíže: O soudní rehabilitaci. *Rovnost*, 1968, roč. 83, č. 148, s. 1.

⁴² Zejména předsedou Krajského soudu v Brně Bohuslavem Smutným, který k průběhu rehabilitací a problémům s ní spojených svolal tiskovou konferenci. K tomu blíže: Jak postupují rehabilitace. *Rovnost*, 1969, roč. 84, č. 30, s. 1. Nebo také: Jak postupují rehabilitace. *Tribuna*, 1969, roč. 1, č. 6, s. 16.

kteře byly tehdejší justici nějak poškozeny. Nadto měl Z. Kratochvíl údajně vyvíjet prostřednictvím komisí Československé právní jednoty psychologický nátlak na soudce. I proto si ve zprávě vysloužil označení hlavního strůjce, propagátora a stoupence demokratického socialismu a pravicového oportunismu,⁴³ což mělo fatální důsledky pro jeho stávající i budoucí kariéru.

Po skončení pracovního poměru na ministerstvu se Z. Kratochvíl pokusil vrátit do akademické sféry jako docent občanského práva a výzkumný pracovník v rámci Ústavu autorského práva a práv průmyslových Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Na této pozici, v rámci níž se primárně zabýval autorskoprávní ochranou zaměstnaneckých děl, působil pouhých devět měsíců, a to od 1. 12. 1969 do 1. 8. 1970. Ačkoliv byl napříč tamními pracovními hodnoceními označován za pracovitěho vědeckého pracovníka se smyslem pro účinnou tvůrčí teoretickou práci, jehož odchod označilo vedení Ústavu autorského práva a práv průmyslových za ztrátu,⁴⁴ musela s ním fakulta pracovní poměr pro politické důvody mající původ v jeho předchozím působení ve státních funkcích a společenských organizacích, ukončit.⁴⁵ Nutno poznamenat, že tomuto odchodu předcházelo vyloučení z KSČ ke dni 27. 4. 1970⁴⁶ a rovněž jeho zařazení do jednotné centrální evidence představitelů a exponentů pravice.⁴⁷

Nad rámec výše uvedeného bylo příslušnými stranickými orgány doporučeno, aby ani v budoucnu nevykonával pedagogicko-vědeckou činnost, ale aby se právně realizoval v některém podniku či družstvu mimo hlavní město.⁴⁸ Z. Kratochvíl, zklamán politickým vývojem, působil následující tři toky jako advokát v advokátní poradně v Příbrami, kam denně dojížděl z Prahy, a to do doby, než byl ze stavu advokátů opět z politických důvodů vyloučen. Po tomto vyloučení čtyři roky působil jako podnikový právník ve státním podniku STROS – Sedlčanské strojírna, n. p. V roce 1976 podepsal otevřený dopis ústavním orgánům ČSSR, ve kterém s ostatními signatáři poukazoval na nezákonné soudní procesy a zneužití soudcovské pravomoci například v trestním řízení se členy hudební skupiny *The Plastic People of the Universe*.⁴⁹ Posledním pracovištěm Z. Kratochvíla byl stavební podnik Konstruktiva Praha, n. p., kde působil rovněž jako podnikový právník. V roce 1982 odešel do důchodu.

⁴³ ABS, fond Sekretariát Federálního ministerstva vnitra – právní odbor, IV. díl, Novelizace zákona o soudní rehabilitaci, sign. A 2/4 i.j. 1 – Zpráva o stavu provádění zákona č. 82/1968 Sb. o soudní rehabilitaci u krajského soudu k 1. 9. 1969, č.j. IN-0696/k-69.

⁴⁴ AUK, fond PF UK, ka. 13 (prozatímní číslování), osobní zaměstnanecký spis Zdeněk Kratochvíl – Návrh pracovního hodnocení doc. JUDr. Zdeňka Kratochvíla podepsané doc. JUDr. Karlem Knapem, CSc., zástupcem ředitele Ústavu autorských práv a práv průmyslových ze dne 7. 5. 1970.

⁴⁵ AUK, fond PF UK, ka. 13 (prozatímní číslování), osobní zaměstnanecký spis Zdeněk Kratochvíl – Pracovní hodnocení doc. JUDr. Zdeňka Kratochvíla podepsané děkanem Právnické fakulty UK doc. JUDr. Zdeňkem Českou, CSc. ze dne 19. 5. 1970.

⁴⁶ ZÍTEK – PAŽOUT, *op. cit.*, s. 171.

⁴⁷ *Tamtéž*, s. 174.

⁴⁸ AUK, fond PF UK, ka. 13 (prozatímní číslování), osobní zaměstnanecký spis Zdeněk Kratochvíl – Pracovní hodnocení doc. JUDr. Zdeňka Kratochvíla podepsané děkanem Právnické fakulty UK doc. JUDr. Zdeňkem Českou, CSc. ze dne 19. 5. 1970.

⁴⁹ Znění otevřeného dopisu ze dne 6. 11. 1976 bylo přepsáno a je dostupné v „Hnědé knize“ o procesech s českým undergroundem. Viz KOMEDA, V. V. – KOŘÁN, J. – MACHOVEC, M. – NAVRÁTIL, P. – STÁREK, F. – SUK, J. „*Hnědá kniha*“ o procesech s českým undergroundem. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, s. 204–208.

V sedmdesátých letech, po vynuceném odchodu z vrcholných míst, se Z. Kratochvíl stále více uchýlil ke svému rodnému kraji, kde se angažoval v regionálním spolku Český Merán. V ústraní se Z. Kratochvíl navrátil ke spisovatelské činnosti, zejména v žánru místních průvodců a pohádek.⁵⁰ Rovněž přispíval do lokálních časopisů. Regionálně byl Z. Kratochvíl velmi aktivní, přičemž na Sedlčansku je stále pokládán za významnou osobnost.⁵¹ Z. Kratochvíl zemřel dne 27. 9. 2012 ve svých devadesáti letech a je pochován na pražském Vinohradském hřbitově.

Právnícké dílo Zdeňka Kratochvíla

Co se týká právníckého díla Z. Kratochvíla, jejich výzkumné zaměření zhruba odpovídá jeho soudobému povolání či náplni práce, dle čehož lze toto dílo dobře kategorizovat. První kategorií tvoří jeho nejstarší díla z období působení na generální prokuratuře, kde se Z. Kratochvíl specializoval na účast prokuratury v civilních řízeních a dozor na zákonnost postupů soudů a státních notářství podle § 16 zákona o prokuratuře. V tomto smyslu stojí za zmínku jeho podíl k uvedenému tématu v díle *Komentář k zákonu o prokuratuře* či v díle *Některé otázky soudního dozoru prokuratury ve věcech občanskoprávních*. V tomto období se také hojně věnoval náhradě škody v pracovním právu se zaměřením na hmotnou odpovědnost zaměstnanců, k čemuž vydal řadu děl v časopise *Socialistická zákonnost* či ve *Věstníku generálního prokurátora*. Toto téma Z. Kratochvíl zřejmě považoval za úzce spjaté s účastí prokurátora v civilním řízení, neboť k takové účasti byla nutnou materiální podmínkou zejména ochrana zájmů pracujících.⁵²

Druhou kategorií publikační činnosti Z. Kratochvíla představují díla z jeho ministerského období. V hojně míře se jedná o díla k novému pojetí občanského zákoníku ve světle usnesení ÚV KSČ o upevňování socialistické zákonnosti a zlidovění soudnictví. Svůj podíl na rekodifikaci souhrnně zúročil v publikaci *Nové občanské právo* z roku 1965. Byť jde o povšechné dílo představující rekodifikované občanské právo jako celek, Z. Kratochvíl se blíže specializoval na oblast služeb v občanském právu. V tomto smyslu je zásadní jeho habilitační práce *Smlouva o dílo* a monografie *Služby v občanském právu*. V těchto dílech Z. Kratochvíl odborně ukotvil nově zavedený konstrukt občanského zákoníku označený jako služby⁵³ (habilitace pojednává o smlouvě o dílo jako o typickém zástupci smlouvy o službě). Tedy právní úpravu zvláštních občanskoprávních vztahů, jejichž základem byl ekonomický vztah mezi subjektem, který službu poskytuje (typicky socialistická organizace) a jemuž je služba poskytována (typicky občan).⁵⁴

⁵⁰ Je autorem průvodce *Třídenní putování Sedlčanskem* a pohádek *Čarodějka z Hodkova*, *Krásná Marjánka z Bolešína* a *Tajemství zámeckého šaška z Vrchotových Janovic*.

⁵¹ TRATINA, V. a kol. *Velký slovník osobností vědy a kultury příbramského regionu: (1945 až současnost)*. Příbram: Knihovna Jana Drdy, 2001, s. 145. Dále také viz: *Výročí osobností – únor 2022. Radnice – zpravodaj města Sedlčany*, 2022, roč. 27, č. 2, s. 19.

⁵² K tomu blíže: PIPEK, J. – HALAŠKA, J. – KRATOCHVÍL, Z. *Komentář k zákonu o prokuratuře*. Praha: Orbis, 1957, s. 129–130.

⁵³ Co se habilitace týká, ta pojednává o smlouvě o dílo jakožto typické smlouvě z kategorie služeb. Viz AUK, fond PF UK, ka. 4 (prozatímní číslování), habilitační spis Zdeněk Kratochvíl – Teze habilitační práce „Smlouva o dílo“.

⁵⁴ K tomu blíže: KRATOCHVÍL, Z. *Služby v občanském právu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, s. 89–90.

Jakousi podkategorii ministerského období Z. Kratochvíla z hlediska jeho právníckého díla představují jeho publikace z roku 1968, kterými se pravděpodobně stal nežádoucím pro tehdejší režim, případně jimi ještě zhoršil svůj stále zhoršující se kádrový profil. Jedná se o článek v časopise *Socialistická zákonnost* *Faktické záruky soudcovské nezávislosti a ustavování soudců do funkcí* a sérii příspěvků v časopise *Socialistické soudnictví*,⁵⁵ ve kterých se Z. Kratochvíl zabýval soudcovskou nezávislostí, principem legality a výběrem kvalitních a apolitických uchazečů o soudcovské povolání podle zásady, že rozhodující je schopnost uchazeče zastávat soudcovskou funkci bez zřetele na sociální původ či politickou příslušnost včetně schopnosti samostatně rozhodovat na základě zákona.⁵⁶ V příspěvcích Z. Kratochvíl dále definoval záruky nezávislosti justice⁵⁷ a vymezil se proti centralistickému politickému systému a zpolitizované justici.⁵⁸ Tyto příspěvky zároveň představují jedny z posledních Kratochvílových odborných publikací, neboť po svém odchodu z vrcholných míst do ústraní ukončil veškerou vědecko-publikační činnost.⁵⁹

Závěrem

Život a profesní dráha Z. Kratochvíla se na první pohled zdá být typickým příkladem kádrového komunisty, který se v dobovém kontextu protektorátu zhlédl v komunistické ideologii a po studiích práv postupně profesně i stranicky rostl vstříc k vrcholným funkcím právnícké odnože tehdejšího zřízení. Přesto jakoby v přesvědčení Z. Kratochvíla zůstal smysl pro spravedlnost a principy právního státu, které se na sklonku vrcholné kariéry neostýchal veřejně projevit, a to ještě před počátkem doby tzv. normalizace. Později pak v sedmdesátých letech podpisem otevřeného dopisu ústavním orgánům ČSSR. Je však otázkou, jaké byly skutečné subjektivní motivace Z. Kratochvíla k postupným proměnám jeho původně prorežimního, poté proreformního a nakonec protirežimního postoje, neboť pro to nejsou dostupné žádné doklady. V mládí se mohlo jednat o oportunistický přístup k dosažení kariérního vrcholu, ke konci šedesátých let pak o ovlivnění reformní vlnou vedoucí ke Kratochvílově profesnímu nárazu. Je tedy otázkou, zda pozdější protirežimní postoj vychází z trpkosti, prozření nebo projevení toho, co vnímal tak nějak přirozeně vždy.

Navzdory výše uvedenému má po odborné stránce Z. Kratochvíl nepopiratelné zásluhy na rekodifikaci občanskoprávního zákonodárství v šedesátých letech, které je na rozdíl od jeho předchůdců z doby právnícké dvouletky typické snad ještě větší ideologickou perverzností. Právě tato právní úprava se čím dál tím více stává předmětem pozornos-

⁵⁵ Jedná se o příspěvky: „Zamyšlení nad zákonem o soudní rehabilitaci“, „Jsme důsledně pro soudcovskou nezávislost“, „Akční program resortu spravedlnosti zůstává i nadále naším programem“, „Soudní moc se probouzí“ a „Jak má stát vybírat pro funkce soudců z povolání nejlepší právníky“.

⁵⁶ KRATOCHVÍL, Z. Akční program resortu spravedlnosti zůstává i nadále naším programem. *Socialistické soudnictví*, 1968, roč. 8, č. 10, s. 9.

⁵⁷ KRATOCHVÍL, Z. Jsme důsledně pro soudcovskou nezávislost. *Socialistické soudnictví*, 1968, roč. 8, č. 5, s. 7.

⁵⁸ KRATOCHVÍL, Z. Faktické záruky soudcovské nezávislosti a ustavování soudců do funkcí. *Socialistická zákonnost*, 1968, roč. 16, č. 12, s. 719–725.

⁵⁹ Za výjimku lze v tomto smyslu považovat jeho publikaci z roku 2006 o nevyvratitelné právní domněnce při zániku SJM. Viz: KRATOCHVÍL, Z. Nevyvratitelná právní domněnka při zániku SJM. *Bulletin advokacie*, 2006, roč. 17, č. 10, s. 46–47.

ti a výzkumu spolu s postupným zpřístupňováním fondů příslušných archivů. Snad i tento článek o malý krok prostřednictvím Kratochvílovy biografie přispěje k poodhalení legislativní organizace, vývoje či implementace nejen zmiňované občanskoprávní úpravy, ale též realizace zákona o soudní rehabilitaci. Biografie Z. Kratochvíla patrně zklamaného z politického vývoje po roce 1968, který nakonec přešel od psaní ideologicky motivovaných zákonů k psaní dětské beletrie a oddechové literatury.